Cymraeg mewn Ymarfer Proffesiynol 2
2025-26

Prifysgol Cymru
Y Drindod Dewi Sant
University of Wales
Trinity Saint David

Yr Athrofa
Centre *for* Education
Addysg i Gymru | Education for Wales

www.athrofa.cymru

Darlith 1: Ymwybyddiaeth Iaith

hedydd.jones@uwtsd.ac.uk

Peniarth.cymru
RHAGOR iaith
CANOLFAN GWASANAETHAU CYMRAEG
WELSH LANGUAGE SERVICES CENTRE

Cwestiwn allweddol:

Beth ydy eich profiad chi o’r Gymraeg?

Trafodwch.

Chi a’r Gymraeg

Ar ddarn o bapur ysgrifennwch am:

- **eich profiadau o’r iaith Gymraeg fel dysgwr (ysgol)**
- **eich profiadau o’r iaith Gymraeg yn allgyrsiol**
- **eich profiadau o’r iaith Gymraeg fel myfyriwr (hyd yn hyn!)**

Beth ydy Cymreictod i chi?

Trafodwch.

“Mae’r Gymraeg yn perthyn i ni gyd yng Nghymru lle bynnag yr ydym ar y continwwm ieithyddol. Mae pob disgybl yng Nghymru felly yn haeddu dod yn siaradwr Cymraeg, ac mae cyfrifoldeb arnom ni oll sy’n gweithio yn y system addysg i weithio tuag at y nod hynny.”

Y Gweinidog Addysg a’r Gymraeg, Bil Addysg Gymraeg (Papur Gwyn 2023)

- Pa ddigwyddiadau hanesyddol sydd wedi cael dylanwad ar yr iaith Gymraeg yn eich barn chi?

Trafodwch.

Crynodeb o hanes ein hiaith

1000 CC	Roedd ieithoedd Celtaidd yn Ewrop cyn Crist.
6ed ganrif	Aneirin a Taliesin yn barddoni gan ddefnyddio'r hen Gymraeg.
1250	Llyfr Du Caerfyrddin Llawysgrifiau pwysig yn y Gymraeg sy'n cynnwys cerddi, straeon a chwedlau.
1300	Dafydd ap Gwilym, un o feirdd enwocaf Cymru yn barddoni.
1535 a 1542	Y Deddfau Uno Brenin Harri'r VIII yn cyflwyno deddfau oedd yn atal defnyddio'r Gymraeg mewn unrhyw sefyllfa ffurfiol.

1546	Cyhoeddi'r llyfr cyntaf yn y Gymraeg – Yn y Llyfr Hwn.
1588	**Yr Esgob William Morgan yn cyfieithu'r Beibl i'r Gymraeg.** **Carreg filltir bwysig.**
1731	Ysgol Cylchynnol Griffith Jones, Llanddowror Dysgwyd dros hanner o boblogaeth Cymru i ddarllen.
1792	Ffurfiwyd "Gorsedd y beirdd Ynys Prydain" ar Fryn Briallu yn Llundain.
1847	**Brad y Llyfrau Gleision** **Daeth tri bargyfreithiwr o Loegr i adolygu addysg yng Nghymru. Dyma adroddiad negyddol gafodd effaith andwyol ar yr iaith Gymraeg. Dyfodiad y 'Welsh Not' mewn ysgolion.**

“The Welsh language is a vast drawback to Wales, and a manifold barrier to the moral progress and commercial prosperity of the people. It is not easy to over-estimate its evil effects.”

Adroddiad Addysg 1847

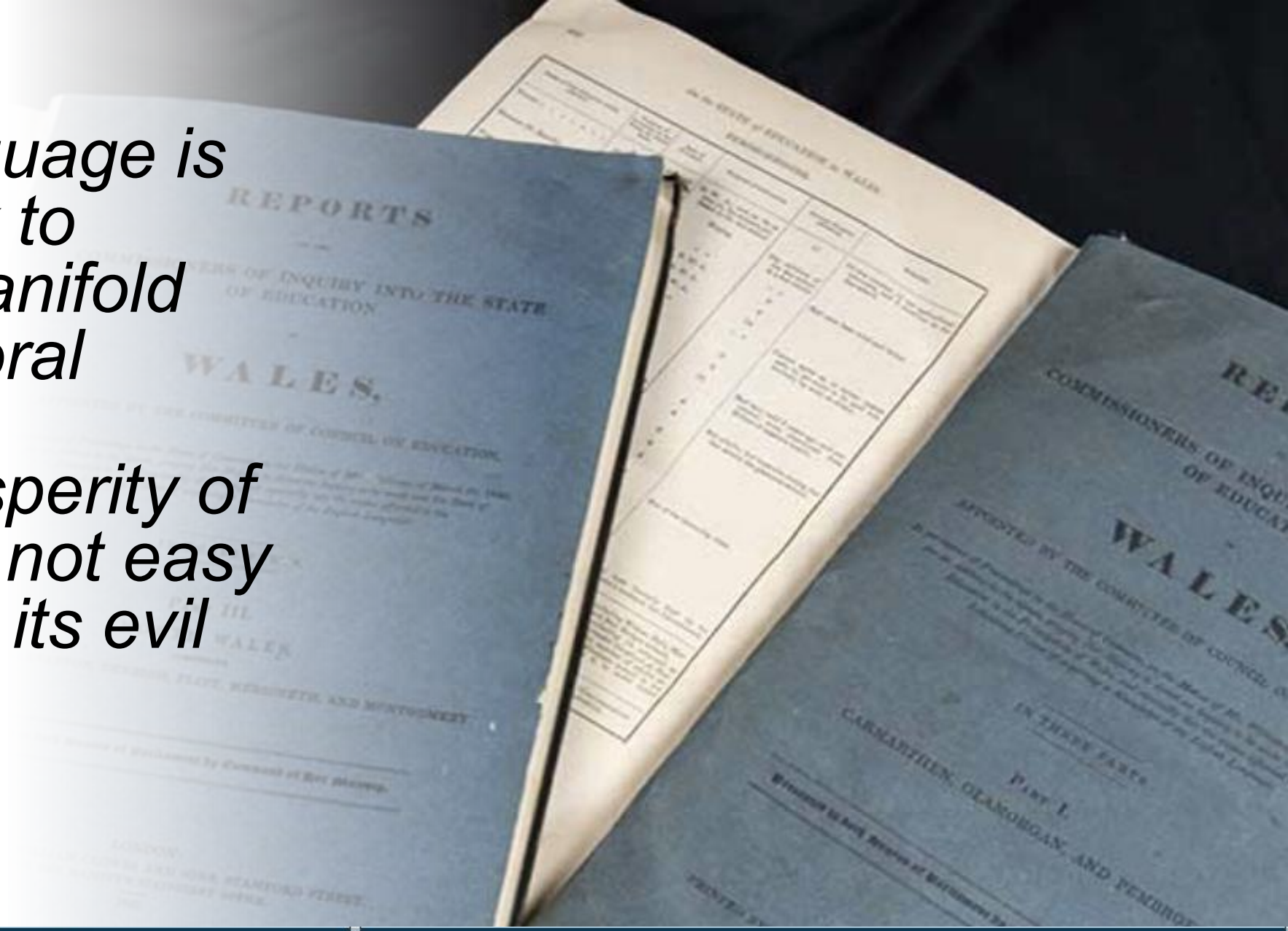

- Felly, beth oedd y trobwynt yn hanes yr iaith?
- Pa newidiadau allweddol a datblygiadau sydd wedi bod ers Brad y Llyfrau Gleision er mwyn sicrhau ein bod ni dal yn siarad Cymraeg heddiw?

Trafodwch

Beth sydd ar goll?

1922: Sefydlu'r _____

1939: Ysgol Gynradd Gymraeg breifat gyntaf yn cael ei hagor yn Aberystwyth

1947: Ysgol Gynradd Gymraeg gyntaf. Ysgol _____ _____ yn Llanelli

1956: Ysgol Uwchradd Gymraeg gyntaf. Ysgol Glan Clwyd

1962: Araith _____ _____: 'Tynged yr Iaith' Sefydlu Cymdeithas yr Iaith

1967/ 1993: Deddf Iaith Gymraeg

1971: Sefydlu Mudiad _____

1990: Y Gymraeg yn bwnc gorfodol yn CA1-3 (oedran 5-14)

Atebion

1922: Sefydlu'r **Urdd**

1939: Ysgol Gynradd Gymraeg breifat gyntaf yn cael ei hagor yn Aberystwyth

1947: Ysgol Gynradd Gymraeg gyntaf. Ysgol **Dewi Sant** yn Llanelli

1956: Ysgol Uwchradd Gymraeg gyntaf. Ysgol Glan Clwyd

1962: Araith **Saunders Lewis**: 'Tynged yr Iaith' Sefydlu Cymdeithas yr Iaith

1967/ 1993: Deddf Iaith Gymraeg

1971: Sefydlu Mudiad **Meithrin**

1990: Y Gymraeg yn bwnc gorfodol yn CA1-3 (oedran 5-14)

Beth sydd ar goll?

_____: Y Gymraeg yn bwnc gorfodol yn CA4 (oedran 14-16)

2010: Strategaeth Addysg Gymraeg i wella'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ein hysgolion

2014: Dyfodol Llwyddiannus: yr Athro Graham _____ edrych ar y cwricwlwm a'r trefniadau asesu

2017: Cymraeg _____: Miliwn o siaradwyr

2018: Safonau Proffesiynol ar gyfer Addysgu ac Arweinyddiaeth

2020: _____ __ _____: Y daith i 2022

2022: Cynllun y gweithlu Cymraeg mewn addysg

2023: Papur Gwyn Llywodraeth Cymru ar gyfer Bil Addysg Gymraeg

Atebion

1999: Y Gymraeg yn bwnc gorfodol yn CA4 (oedran 14-16)

2010: Strategaeth Addysg Gymraeg i wella'r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ein hysgolion

2014: Dyfodol Llwyddiannus: yr Athro Graham **Donaldson** edrych ar y cwricwlwm a'r trefniadau asesu

2017: Cymraeg **2050**: Miliwn o siaradwyr

2018: Safonau Proffesiynol ar gyfer Addysgu ac Arweinyddiaeth

2020 **Cwricwlwm i Gymru**: Y daith i 2022

2022: Cynllun y gweithlu Cymraeg mewn addysg

2023: Papur Gwyn Llywodraeth Cymru ar gyfer Bil Addysg Gymraeg

Crynodeb o hanes ein hiaith yn llawn.

1865	Michael D Jones “Y Wladfa” yn cael ei ffurfio ym Mhatagonia.
1893	Sefydlu Prifysgol Cymru.
1901	Sensws: 43.5% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
1914 - 1918	Rhyfel Byd Cyntaf.
1921	Sensws: 37.1% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
1922	Sefydlu Urdd Gobaith Cymru.
1931	Sensws: 36.8% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.

1939	Ysgol Gynradd Gymraeg cyntaf yn cael ei hagor yn Aberystwyth. Ysgol breifat oedd hon.
1939 - 1945	Yr Ail Ryfel Byd.
1947	Ysgol Dewi Sant, Llanelli Agor yr ysgol gynradd Gymraeg awdurdod lleol gyntaf.
1951	Eileen a Trefor Beasley, Llanelli Gwrthododd y ddau dalu bil treth oddi wrth Gyngor Llanelli am ei fod yn uniaith Saesneg.
1951	Sensws: 28.9% o'r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
1956	Ysgol Glan Clwyd Agor yr ysgol uwchradd Gymraeg gyntaf.

1961	Sensws: 26% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
1962	Tynged yr Iaith Darlith radio Saunders Lewis yn rhybuddio’r Cymry am ddyfodol yr iaith Gymraeg.
1962	Sefydlwyd Cymdeithas yr Iaith Gymraeg.
1965	Cafodd dyffryn Cwm Celyn ei boddi er mwyn darparu dŵr i ddinas Lerpŵl.
1967	Deddf yr Iaith Gymraeg Deddf Iaith gyntaf ers y Deddfau Uno – rhoi statws i’r iaith Gymraeg.
1971	Sensws: 20.8% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
1971	Sefydlwyd Mudiad Meithrin.

1979	Refferendwm 79.74% yn pleidleisio yn erbyn annibyniaeth.
1981	Sensws: 19% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
1982	Sefydlu S4C.
1991	Sensws: 18.7% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
1993	Deddf yr Iaith Gymraeg Rhoi statws cyfartal i’r Gymraeg yn y Llywodraeth, awdurdodau lleol, gwasanaethau cyhoeddus a llysoedd.
1997	Refferendwm 50.3% yn pleidleisio dros annibyniaeth.
1999	Cynlluniad Cenedlaethol Cymru.

2001	Sensws: 20.8% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
2003	Iaith Pawb Cynllun a gyflwynwyd gan y Llywodraeth er mwyn cynyddu’r nifer o siaradwyr Cymraeg o 5% erbyn 2011.
2010	Strategaeth Addysg Gymraeg Cynllun y Llywodraeth i wella’r ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn ein hysgolion.
2011	Sensws: 19% o’r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
2012-2017	Iaith fyw: iaith byw.
2012	Comisiynydd yr iaith Gymraeg.

2017	Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr Strategaeth a gyflwynwyd gan Lywodraeth Cymru.
2018	2018: Safonau Proffesiynol ar gyfer Addysgu ac Arweinyddiaeth Safonau sy'n amlinellu'r disgwyliad i bob ymarferwr ddatblygu eu gwybodaeth, sgiliau a'u defnydd o'r Gymraeg trwy gydol eu gyrfa, yn ogystal ag ymestyn sgiliau a gallu'r dysgwyr yn y Gymraeg.
2021	Sensws: 17.8% o'r boblogaeth yn siaradwyr Cymraeg.
2022	Yr Urdd: can mlwyddiant.
2022	Cynllun y gweithlu Cymraeg mewn addysg Cynllun deng mlynedd Llywodraeth Cymru i sicrhau gweithlu sydd â'r sgiliau Cymraeg angenrheidiol i wireddu amcanion Cymraeg 2050 a Chwricwlwm i Gymru.
2023	Bil Addysg Gymraeg.

Pam ei bod hi’n bwysig edrych yn ôl cyn edrych ymlaen?
Trafodwch.

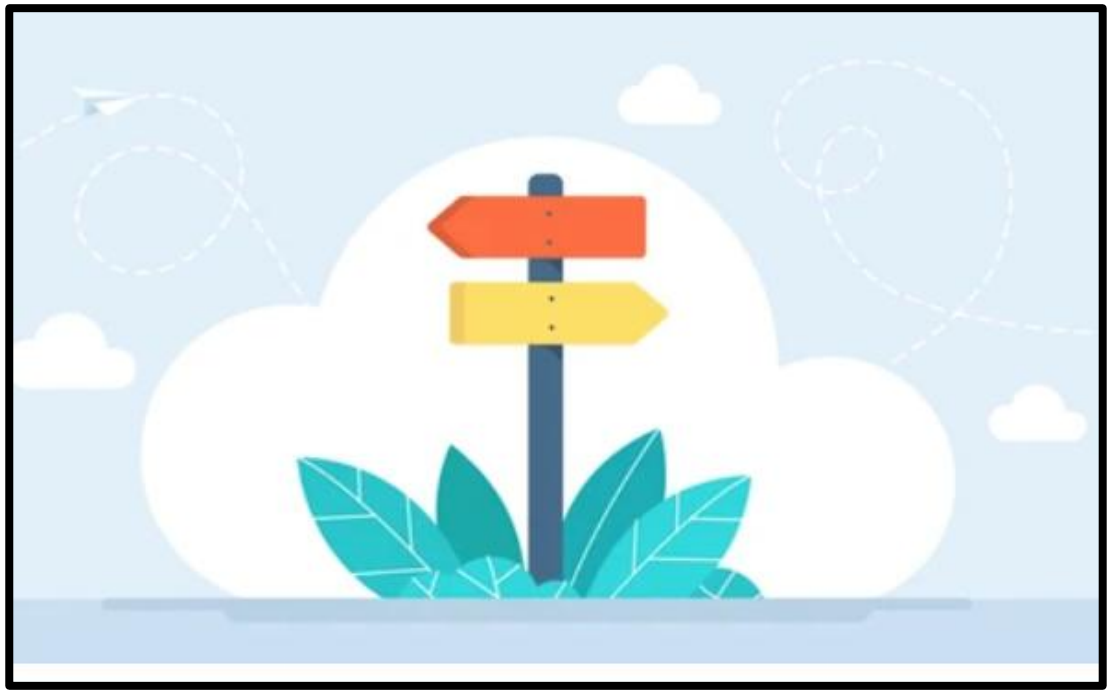

“Yn ddiweddar roeddwn yn annerch criw o bobl yn eu hugeiniau a oedd wedi derbyn eu haddysg yng Nghymru. Gofynnais iddynt daro ar bapur un peth diddorol am y lle y’u maged. Bu tawelwch. Neb yn ysgrifennu dim. Yna, rhoddais restr o ddyddiadau ar y bwrdd gwyn, 383, 1066, 1536, 1588, 1847, 6/5/1999. Yr unig ddyddiad a ganai gloch iddynt oedd 1066. Rhifau oedd y lleill heb unrhyw arwyddocâd.”

Yr Athro Mererid Hopwood, ‘Rhowch yr arf o ddwyieithrwydd i’ch disgyblion’ tud. 7

“Mae’n hen bryd i ni yng Nghymru agor ein llygaid a’n meddyliau a mynd ati i ddysgu am y stori o’n cwmpas yn ein caeau a’n bryniau a’n mynyddoedd, yn ein nentydd a’n hafonydd a’n moroedd, yn ein cymunedau a’n teuluoedd. Mae hon yn stori sy’n cynnwys pawb sydd ac a ddaw i fyw i Gymru.

Ein braint ni yw ei rhannu – hanesion a’r hanes ac ychwanegu ati, pob un ohonom yn dod â’n lliwiau amrywiol ein hunain i’w chyfoethogi. Dyma’r ffordd i gryfhau’r gwreiddiau sy’n rhoi i ni ein synnwyr o berthyn. A dyma’r ffordd a fydd wedyn yn cyfannu ein cymdeithas ac yn ein galluogi i gyrraedd dyfodol llwyddiannus.”

Yr Athro Mererid Hopwood, ‘Rhowch yr arf o ddwyieithrwydd i’ch disgyblion’ tud.8

Sefyllfa bresennol...?

2011 - 2021 = gostyngiad pellach o 1.2%

Canlyniadau cyfrifiad		
1891	54.5%	910,289 o siaradwyr
1901	49.9%	929,824 o siaradwyr
1911	43.5%	977,366 o siaradwyr
1931	36.8%	909,261 o siaradwyr
1951	28.9%	714,686 o siaradwyr
1981	18.9%	508,207 o siaradwyr
1991	18.6%	508,098 o siaradwyr
2001	20.8%	582,368 o siaradwyr
2011	19.0%	562,000 o siaradwyr
2021	17.8%	538,300 o siaradwyr

Beth mae’r cyfrifiad yn ei ddweud?

- Yn ôl cyfrifiad **1911**, roedd 977,366 o siaradwyr Cymraeg yn byw yng Nghymru, (sef **43.5%** o’r boblogaeth).
- Yn ôl cyfrifiad **2011**, roedd y nifer a’r ganran wedi haneru, gyda 562,000 o siaradwyr Cymraeg bellach yn byw yng Nghymru, (sef **19%** o’r boblogaeth).
- Yn ôl cyfrifiad **2021**, roedd 538,300 o siaradwyr Cymraeg bellach yn byw yng Nghymru, (sef **17.8%** o’r boblogaeth).

Canran y bobl tair oed neu'n hŷn sy'n gallu siarad Cymraeg, yn ôl grwpiau oedran, 2011 a 2021
Percentage of people aged three or older able to speak Welsh, by age group, 2011 and 2021

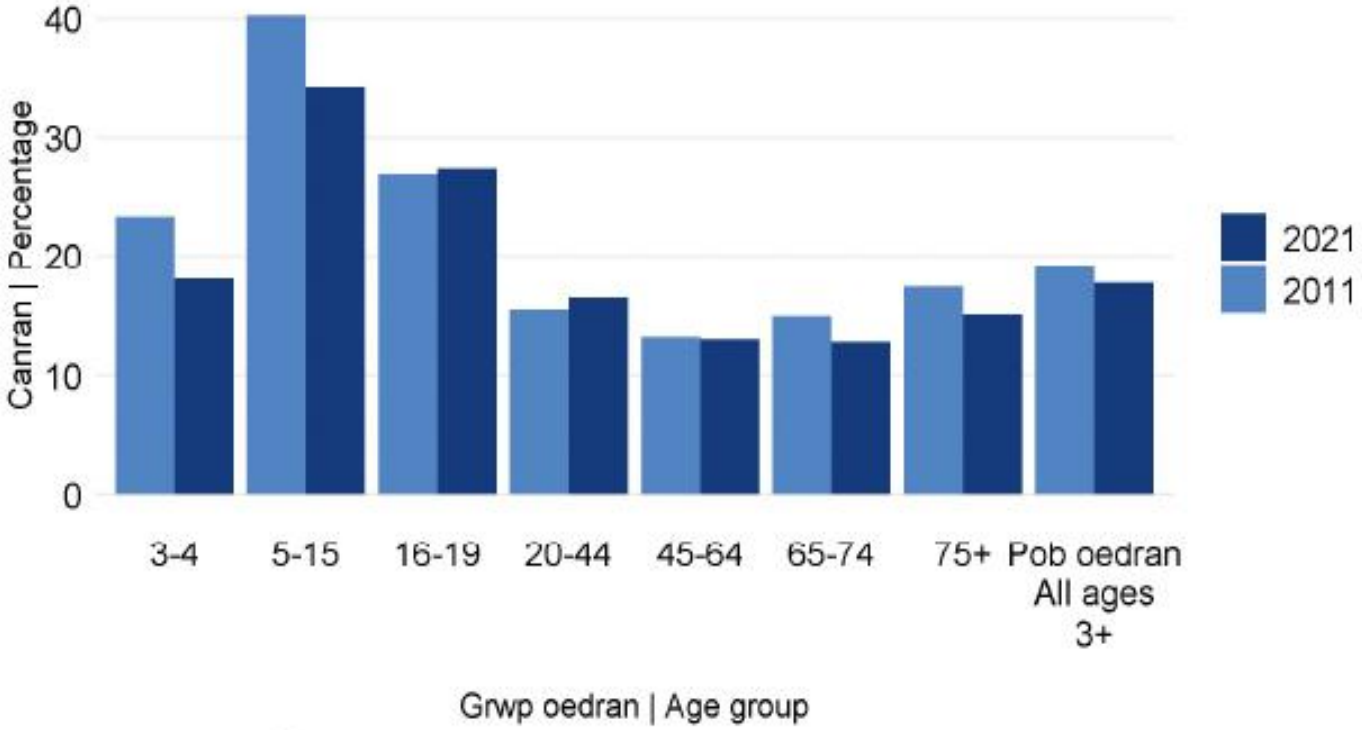

Ffynhonnell: Cyfrifiad o'r boblogaeth, 2011 a 2021
Source: Census of population, 2011 and 2021

Beth ydych chi'n sylwi?
Beth ydy effaith addysg Gymraeg?

Beth wnaeth Llywodraeth Cymru?

“Mae’r Gymraeg yn **un o drysorau Cymru**. Mae'n rhan o'r hyn sy'n ein diffinio fel pobl ac fel cenedl. Ein huchelgais fel Llywodraeth Cymru yw gweld nifer y bobl sy'n gallu mwynhau siarad a defnyddio'r Gymraeg yn cyrraedd **miliwn erbyn 2050**. Mae hon yn sicr yn uchelgais heriol, ond her rydyn ni'n credu sy'n werth chweil ac yn angenrheidiol os ydyn ni am sicrhau bywiogrwydd yr iaith ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.”

Cymraeg 2050 - Miliwn o siaradwyr Cymraeg tud.4

“Mae hon yn strategaeth i Gymru gyfan, ac rydym am i bob rhan o’r wlad rannu’r weledigaeth o filiwn o siaradwyr Cymraeg. Mae yna botensial am dwf yn y niferoedd o siaradwyr Cymraeg, yn enwedig yn yr ardaloedd hynny o Gymru sydd â dwysedd poblogaeth uchel ond canrannau is o siaradwyr Cymraeg. Ond mae angen sicrhau hefyd hyfywedd cymunedau Cymraeg fel lleoedd sy’n hwyluso’r defnydd o’r Gymraeg ym mhob agwedd ar fywyd.

Ein gweledigaeth ym mhob rhan o’r wlad yw creu amodau ffafriol sy’n cefnogi’r broses o gaffael yr iaith a’r arfer o ddefnyddio sgiliau Cymraeg. Rydym am weld cynnydd yn yr arfer o drosglwyddo’r iaith o fewn y teulu, yr arfer o gyflwyno’r Gymraeg yn gynnar i bob plentyn, system addysg sy’n rhoi sgiliau Cymraeg i bawb, a mwy o werthfawrogiad o sgiliau iaith yn y gweithle. Ar yr un pryd, rydym wedi ymrwymo i gefnogi pobl i ddefnyddio’r Gymraeg yn gymdeithasol, yn y gweithle, ac wrth ddefnyddio gwasanaethau cyhoeddus.” Cymraeg 2050 - Miliwn o siaradwyr Cymraeg tud.9

Targedau

Erbyn 2050, y nod yn y strategaeth ydy:
Cynyddu’r gyfran o bob grŵp blwyddyn ysgol sy’n cael eu haddysg drwy gyfrwng y Gymraeg o 22% i 30% erbyn 2031, ac yna i 40% erbyn 2050.

Targedau

Nod yn y strategaeth ydy cynyddu nifer yr **athrawon cynradd** sy'n gallu addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg o 2,900 i 3,900 erbyn 2031.

Erbyn 2050, maent am gynyddu'r nifer i 5,200.

Nod yn y strategaeth ydy cynyddu nifer yr **athrawon uwchradd** sy'n gallu addysgu drwy gyfrwng y Gymraeg o 1,800 i 3,200 erbyn 2031.

Erbyn 2050, maent am gynyddu'r nifer i 4,200.

Y Gweithlu Addysg

"... y system addysg a hyfforddiant yw'r prif ddull o greu siaradwyr Cymraeg newydd. Mae angen sicrhau bod pobl o bob oedran yn cael cyfle i ddatblygu eu sgiliau Cymraeg a defnyddio'r iaith yn hyderus yn eu bywyd bob dydd."

(Llywodraeth Cymru, 2017, t.31)

Byddwch chi'n gwneud gwahaniaeth yn eich ysgolion.

Felly, beth am fyd addysg yng Nghymru heddiw?

Beth sy’n digwydd yn ein hysgolion i gefnogi hyn?

“Mae angen cyfleoedd ar blant a phobl ifanc i ddefnyddio'r Gymraeg mewn nifer o gyd-destunau i gyfoethogi eu dysgu a'u hymwybyddiaeth o'r Gymraeg fel iaith bob dydd. Byddwn hefyd yn paratoi'r gweithlu i ddatblygu gwerthfawrogiad ein plant a'n pobl ifanc o'r Gymraeg, ei llenyddiaeth a'i hanes, a hefyd ei pherthnasedd i'w bywyd bob dydd yn y Gymru gyfoes.”

(Strategaeth Y Gymraeg Mewn Addysg)

Taith addysg

- Cwricwlwm Cenedlaethol 2008
- Diwygio’r Cwricwlwm Cenedlaethol 2015
- Mawrth 2014 – Llywodraeth Cymru yn gofyn i’r Athro Graham Donalson adolygu addysg a threfniadau asesu yng Nghymru
- Rhwng Mawrth a Rhagfyr 2014, ymgynghorwyd â 60 o ysgolion ledled Cymru
- Chwefror 2015: cyhoeddwyd Adroddiad: Dyfodol Llwyddiannus (Yr Athro Graham Donaldson)
- Yn dilyn hynny cafodd argymhellion yr adroddiad eu hystyried cyn cyhoeddi diwygiadau mawr i addysg yng Nghymru.

- Ionawr 2020 cyhoeddi Canllawiau Cwricwlwm i Gymru.
- 2023: Bil Addysg Gymraeg

Canllawiau Cwrwicwlwm i Gymru

“Mae wedi cael ei ddatblygu yng Nghymru gan ymarferwyr ar gyfer ymarferwyr, gan ddwyn ynghyd arbenigedd addysgol ac ymchwil a thystiolaeth ehangach.”

(Llywodraeth Cymru, 2020, t.5)

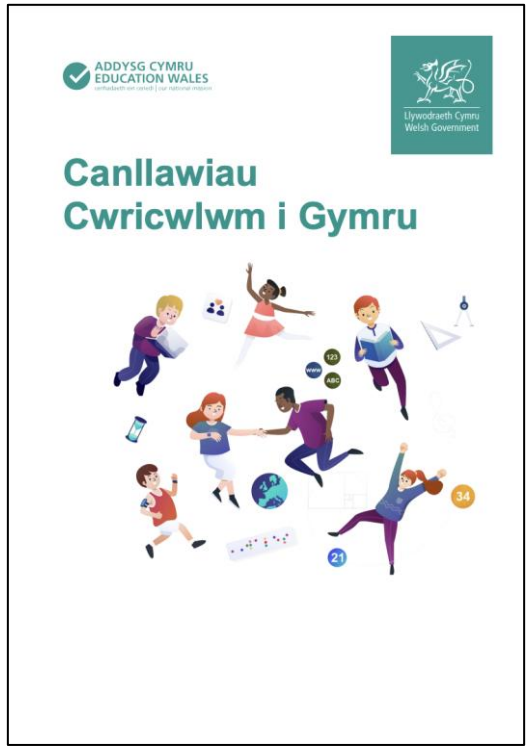

Maes Dysgu a Phrofiad leithoedd, Llythrennedd a Chyfathrebu:

Mae maes dysgu a phrofiad leithoedd, Llythrennedd a Chyfathrebu yn eang ei natur ac yn cwmpasu'r disgyblaethau canlynol:

- **Cymraeg mewn lleoliadau cyfrwng Cymraeg**
- Cymraeg mewn lleoliadau cyfrwng Saesneg
- Saesneg mewn lleoliadau cyfrwng Saesneg
- Saesneg mewn lleoliadau cyfrwng Cymraeg
- Ieithoedd Rhyngwladol
- Ieithoedd Clasurol
- **Llenyddiaeth**
- **Llythrennedd ar draws y cwricwlwm**
- Saesneg fel Iaith Ychwanegol
- Ieithoedd y cartref a'r gymuned
- **Ieithoedd dieiriau, e.e. Iaith Arwyddo Prydain, Systemau Cyfathrebu Uwch.**

Y Gymraeg, ein hiaith :

“Gyda’n gilydd rhaid cofleidio’r cyfle hwn i’n cyfannu fel trigolion gwlad fach a thrigolion byd mawr, er mwyn codi’n hyder a thrwy hynny ymgyrraedd at bedwar diben clodwiw’r cwricwlwm newydd.”

Yr Athro Mererid Hopwood, ‘Rhowch yr arf o ddwyieithrwydd i’ch disgyblion’ tud.8

Y Siarter Iaith

- Cynllun pwysig ydy’r Siarter Iaith. Ei bwrpas ydy hybu’r defnydd o Gymraeg cymdeithasol ymhlith dysgwyr 3 – 18 oed mewn ysgolion Cynradd, Uwchradd a Sefydliadau Addysgol Gydol Oes.
- Ym mis Medi 2023, cyhoeddwyd fframwaith cenedlaethol newydd ar gyfer y Siarter Iaith.
- Cyn dechrau dilyn y Siarter, mae gofyn i bob ysgol gwblhau ymarfer sylfaenol a fydd yn dangos y defnydd o’r Gymraeg yn eu hysgol. Bydd y wybodaeth honno yn cael ei defnyddio i ddatblygu cynllun gweithredu.
- Bydd yr ysgolion yn gweithio tuag at wobr Efydd, Arian neu Aur.
- Mae’r cynllun yn annog cydweithredu rhwng bob aelod o gymuned yr ysgol – disgyblion, rhieni, llywodraethwyr a’r gymuned.
- Seren a Sbarc ydy’r ddau gymeriad sydd wedi cael eu creu i fod yn rhan o’r cynllun.

Byddwch chi’n gwneud gwahaniaeth yn eich ysgolion.